

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2023, c. 9, s. 1: 731-761

İşitme Engelli Öğrencilerin Sorunları ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri
Problems and Religious Coping methods of Hearing Impaired Students

Eyyüp KAYACI

Dr., Öğretmen, Milli Eğitim Müdürlüğü,
Ölçme Değerlendirme Merkezi

Dr., Teacher, Directorate of National Education,
Measurement Evaluation Center
eyyupkayaci@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5687-1441

DOI: 10.47424/tasavvur.1275425

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 1 Nisan / April 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 8 Haziran / June 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Kayacı, Eyyüp. "İşitme Engelli Öğrencilerin Sorunları ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9 / 1 (Haziran 2023): 731-761. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1275425>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | [mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr](mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr)

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz*

Çalışma, toplumumuz içerisinde önemli bir yere sahip işitme engelli öğrencilerin sorunlarını ve sorunlarıyla başa çıkmalarında başvurdukları dini başa çıkma yöntemlerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde işitme engelli öğrencilerin sorunları ve dini başa çıkma yolları incelenmiştir. İkinci bölümde ise yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, katılımcıların sorunları ve dini başa çıkma yöntemleri şeklinde iki başlıkta yorumlanmıştır. Çalışma amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim yöntemine göre desenlenen araştırmanın çalışma grubunu, Çorum Özel Eğitim Meslek Lisesi'nin 9., 10., 11. ve 12. sınıflarında öğrenim gören 9 erkek ve 2 kız olmak üzere toplam 11 öğrenci oluşturmuştur. Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda işitme engelli öğrencilerin sorunlarının üstesinden gelmede olumlu dini başa çıkma yollarına sıkça başvurdukları görülmüştür. Öğrencilerin sorunlarını paylaşmakta istekli oldukları, dini düşünce, duygu ve davranışların sorunlarıyla başa çıkmada önemli bir etkisi olduğu, sorunlarıyla başa çıkarken Allah'a duyulan güven, dua, ibadet gibi dini başa çıkma yöntemlerini kullanmakla birlikte çevreden gösterilecek desteklere açık oldukları, şikâyet değil sabır ile sorunların üstesinden gelmeye çalıştıkları görülmüştür. İşitme engelli öğrencilerin başkalarının değil de neden kendilerinin engelli olduklarını zaman zaman sorguladıkları ve bu durumda huzursuz hissettikleri görülmüştür. İşitme engelli öğrencilerin ruh sağlıklarını koruyabilmeleri için problemlerinin dini yönü ihmal edilmeden gerekli eğitimlerin verilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Engellilik, İşitme, Ergenlik, Dini Başa Çıkma.

Abstract

* Araştırma öncesinde Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 30.03.2022 tarih ve 2022/07 karar sayılı Etik Onay alınmıştır.

The study was carried out in order to reveal the problems of hearing-impaired students, who have an important place in our society and the religious coping methods they use to cope with their problems. In the first part of the study, the problems of the hearing impaired students and their religious coping methods were examined. In the second part, the findings obtained as a result of the interviews were interpreted under two headings as the participants' problems and religious coping methods. In accordance with the purpose of the study, semi-structured interview technique, which is one of the qualitative research methods, was used. The study group of the research, which was designed according to the phenomenology method, one of the qualitative research methods, consisted of 11 students, 9 boys and 2 girls, studying at the 9th, 10th, 11th and 12th grades of Çorum Special Education Vocational High School. The data obtained in the study were analyzed by content analysis method. As a result of the study, it was seen that hearing-impaired students frequently resort to positive religious coping methods to overcome their problems. It is also concluded that the students are willing to share their problems; religious thoughts, feelings and behaviors have an important effect on coping with their problems; they use religious coping methods such as trust in Allah, prayer and worship while coping with their problems but they are open to support from the environment; they try to overcome the problems not with complaints but with patience. It has been observed that hearing-impaired students sometimes question why they are disabled rather than others, and they feel uneasy in this situation. For hearing-impaired individuals to protect their mental health, necessary training should be provided without neglecting the religious aspect of their problems.

Keywords: Psychology of Religion, Disabled, Hearing, Adolescence, Religious Coping.

Giriş

Teknolojinin hızlı ilerlemesine paralel olarak iletişimin geliştiği dünyada işitme engelli bir birey olmak birtakım sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Araştırmanın amacı işitme engelli öğrencilerin değerlendirmelerine göre yaşamlarında karşılaştıkları sorunları belirlemek ve sorunlara çözüm yolları üretirken baş vurdukları dini başa çıkma

yöntemlerini incelemektir. İşitme engelli öğrencilerin dine yaklaşımları, dini ibadet ve yaklaşımlarının sorunlarıyla başa çıkmalarındaki etkisi araştırmanın hedefleri arasındadır.

Türkçe sözlükte engelli, *“Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüklerini çeken kimse”* olarak belirtilmekle birlikte kişinin biyolojik yapısındaki veya sosyal yaşamındaki yetersizlik durumuna işaret etmektedir (TDK, 2022).

Ulusal Özürlüler Veri Tabanı'nda kaydı bulunan kişilere yönelik olarak Türkiye'de ilk kez 2010'da gerçekleştirilen özürlülerin sorun ve beklentileri araştırmasına göre, özürlülerin %29,2'si zihinsel özre, %25,6'sı süregen hastalığa, %8,8'i ortopedik özre, %8,4'ü görme özrüne, %5,9'u işitme özrüne, %3,9'u ruhsal-duygusal özre, %0,2'si dil ve konuşma özrüne, %18'i ise birden çok özre sahip bireylerdir. Veri tabanına kayıtlı özürlülerin %58,6'sı erkeklerden, %41,4'ü ise kadınlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2011). Türkiye'de her yıl dünyaya gelen yaklaşık 1.300.000 çocuğun 1.500-2.000 tanesinin işitme kaybına sahip olduğu ve bu çocukların sayısının 4-5 yaşlarına geldiklerinde beş misline ulaştığı görülmektedir. Hızlı bir nüfus artışına sahip olan Türkiye için bu oldukça önemli bir sorundur (Akdaş vd., 2006: 35). 2019 Türkiye Sağlık Araştırması, engelli bireyler içerisinde işitme engeli olan bireylerin oranının %4,4 ve işitme engelli bireyler içerisinde işitme cihazı/implant kullananların oranının ise %4,2 olduğunu ortaya koymaktadır (TÜİK, 2020).

İşitme kayıpları nedeniyle sesleri duymakta ve uyarıcıları doğru algılamakta zorlandıkları için işitme engeli olan kişilerin iletişim kurdukları kişileri anlama, kendilerini ifade etme düzeyleri ve iletişim yöntemleri farklılık göstermektedir. Bazıları çeşitli işaretlerle iletişim kurarken, bir kısmı da hem dinleyip hem işaretle, dudak okuma yöntemiyle, konuşma ya da yazmayla veya tercümanla iletişim kurmaya çalışmaktadırlar. İşitme engellilerin kişi, zaman ve mekâna göre bu yöntemlerin birini ya da birkaçını kullanabildikleri görülmektedir (Mengi, 2019: 23).

Toplumda işaret dilini bilen insan sayısı az olduğu için işitme engelli bireyler sosyal ortamlara girdiklerinde işaret dili uzmanlarına ihtiyaç

duymaktadırlar. Kalabalık ve gürültülü ortamlar da iletişimlerini zorlaştırmaktadır. Ev, iş, sokak, lokanta, alışveriş merkezi ve toplu taşıma gibi sosyal yaşamlarının her alanında önemli iletişim sorunları yaşamaktadırlar (Mengi, 2019: 24).

Engelleri dolayısıyla sessiz ve genellikle aile çevreleri ile sınırlı bir hayat sürdüren işitme engellilerin tanılarının erken konulması ve cihazlandırılmaları durumunda şu anki var olan sorunlarının büyük kısmının ortadan kalkacağı anlaşılmaktadır (Akdaş vd., 2006: 25). İşitme engelli öğrencilerin işitme kayıplarına göre akademik ve rehberlikle ilgili çalışmalar değişebilmekle birlikte öğrenme ortamlarının geliştirilebilmesi için öğretmen yeterlilikleri arttırılmalı, öğretmenlere hizmet içi eğitim imkanları sunulmalıdır. İşitme engelli bireylerle çalışan öğretmenlerin uzman desteği alması sağlanır ve diğer öğretmenler, öğrenci, veli ve okul idaresi ile iş birliği geliştirmelerine destek olunursa öğrencilerin aldığı eğitimin niteliği artacaktır (Deliveli, 2020: 28). Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi İşitme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programında (2008: 3), işitme engeli olan bireylerin dil kazanımı ile sesli uyarıcıları algılayıp tepkide bulunma becerileri geliştirebilmeleri için özel eğitime gereksinim duydukları ve özel eğitim ile destek eğitimleri sayesinde konuşmayı öğrenerek iletişim kurmalarının işitme kaybının derecesi ve erken eğitim faaliyetlerine göre farklı düzeylerde gerçekleşebildiği belirtilmektedir.

İşitme engelli bireyler sözlü iletişimde yetersiz kalmaları nedeniyle çevreleri tarafından duygu, düşünceleri anlaşılmayabileceği gibi ihtiyaçlarını ifade etmekte de zorlanabilmektedirler. Bu durumda kendini kötü hissedip kendine kızdığı için işitme engelli bireyin özgüveni gelişmemekte ve birey sosyal çevresine uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Ancak bu onlar için tek başına önemli bir sorun oluşturmamaktadır. Burada asıl önemli problem bu durumun iletişim eksikliğine neden olmasıdır ve sorunun etkisinin azaltılması için çocuk ve aile arasındaki ilişki geliştirilmelidir (Arslan ve Altıntaş, 2014: 170). Engelli gencin ailesi ve sosyal çevresi sevgi ve güven ortamını hazırlayarak gençlere yol göstermelidirler. Toplum da engelli gençlerin sorunları ve çözümleri konusunda bilinçlendirilmeli ve farklı aktiviteler gerçekleştirilerek farkındalık yaratılmalıdır (Burcu, 2013: 43). İşitme kaybının tip ve derecesi, yaş, zekâ, aile, sosyal çevre, toplumun engelliye bakış açısı ile

baş a çıkma yetenekleri, dil ve eğitimle ilgili deneyimlerin tümü işitme engelli bireyin performansını bir bütün olarak etkilemektedir (Arslan ve Altıntaş, 2014: 171). Öğrenciler arkadaşlık, aile ve çevre ile girdikleri sosyal ilişkilerinde birçok sosyal sorunla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu sorunlarla baş etme ergenlik döneminin beklenen bir özelliği olmakla birlikte ergen bireylerin engelli olması şüphesiz riskleri daha da arttırabilmektedir. Birey için sosyal izolasyon, eğitim-öğretim, iş bulma sınırlılıkları, birtakım tacizler ve intihar olgusu bu sorunlardan bazılarıdır (Burcu, 2013: 32-33).

İnsan güçsüz ve çaresiz hissettiğinde, kendisini emniyete alma, kendisine güven verecek güçlü ve kudretli bir varlığ a yönelerek ona sığınma ihtiyacı duymaktadır (Peker, 2015: 78). Dinde bireylerin gücünü aş an engellemeler karşısında önemli bir telafi fonksiyonu bulunmaktadır. Dinler, kullandıkları telafi mekanizması ile herhangi bir engel durumundan dolayı uyumsuzluk yaşayan bireyin uyum düzeyine ulaşmasını kolaylaştırabilmektedir (Karaca, 2015: 81-82). Dinin bireyi olumlu faaliyet ve davranışlara yönlendirmesi kişinin ruh sağlığının korunmasında önemli bir fonksiyondur. Zorlukların aşılmasında inançlardan destek alınmasının insani faaliyetlerin yöneldiği sağlıklı bir hedef olduğu ifade edilmektedir (Hökelekli, 2013: 96).

Basitten en zor olana kadar yaşam, aslında bir baş a çıkma sürecidir. Yaşamın doğal bir parçası olan baş a çıkma süreci hayat boyu devam etmektedir. Bununla birlikte baş a çıkma kavramı kolayca üstesinde gelemediğimiz sorunların çözümü için kullanılmaktadır. Kişinin yaşamı boyunca karşılaştığı sorunların çokluğu kadar baş vurduğu baş a çıkma yöntemleri de çeşitlilik göstermektedir. Din de bu süreç içerisinde doğrudan ya da dolaylı etkilerde bulunmaktadır. İnsanların önemli bir çoğunluğunun bir şekilde din ile bağlanma içinde olduğu düşünöldüğünde dinin baş a çıkma sürecinde doğal bir unsur olduğu da ifade edilebilir. Ayrıca dinler temel çizgilerine ters düşmediği sürece seküler baş a çıkma yöntemlerini de onaylar. Seküler yöntemlerin iş e yaramadığı durumlarda ise din tek alternatif olarak ortaya çıkabilmektedir (Karaca, 2015: 111). Bu çerçevede araştırma işitme engelli öğrencilerin sorunlarını ve bu sorunlarla baş a çıkarken kullandıkları dini baş a çıkma yöntemlerini ortaya koymasından önem taşımaktadır. Bu amaçla birlikte araştırmanın temel problemi; “işitme engelli lise öğrencilerinin yaşantılarında karşılaştıkları sorunlarını ve sorunlarını çözmek için

başvurdukları dini başa çıkma yöntemlerini ortaya koymak” olarak belirlenmiştir. Bu temel problem çerçevesinde çalışmada aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

İşitme engelli öğrenciler sorunlarıyla nasıl başa çıkmakta, sorunlarıyla başa çıkmak için neler yapmaktadırlar?

İşitme engelli öğrenciler sorunlar yaşadıklarında dini inançlarından yardım almakta mıdırlar?

İşitme engelli öğrenciler sorunlarıyla başa çıkmak için Allah’tan yardım istemekte midirler?

Allah’tan nasıl yardım istemekte ve ne tür dileklerde bulunmaktadırlar?

İşitme engelli öğrencilerin inanç, ibadet ve dualarının hayatlarına etkileri nasıldır?

Çalışmada işitme engelli öğrencilerin sorunları ve dini başa çıkma yöntemleri literatürle birlikte sunulmuş, katılımcı görüşleriyle birlikte tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

1. İşitme Engelli Öğrencilerin Sorunları

Toplumun en küçük yapısı olan ailede engelli bir bireyin bulunması hem engelli bireyin yaşantısında hem ailede hem de toplumda birtakım sorunların yaşanmasına sebep olmaktadır. Özellikle ortaöğretim dönemindeki bireyler, içerisinde buldukları gelişim döneminden dolayı biyo-psikolojik ve sosyal çevreyle ilgili birçok sorunla karşılaşırken engelli bireyler bu dönemde diğer yaşlılarına göre daha çok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. İletişimin geliştiği bu dönemde işitme engelli bireylerin ise engel durumlarından dolayı yaşamlarında birçok sorunla karşılaşabilecekleri belirtilebilir.

İşitme engeli, bireyin bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi üzerinde önemli etkilere sahiptir. Araştırmalar (Akfırat, 2004: 11; Ekim ve Ocakçı, 2012: 21-22; Yılmaz ve Kahraman, 2023: 46), işitme engelli bireylerin yaşantılarında nörogelişimsel, ruhsal ve psikososyal problemlerin işiten bireylere kıyasla daha da fazla olduğunu orta koymaktadır. İşitme engelli öğrencilerin devlet okulunda ya da özel okulda eğitim görmesi, işitme engelinin ortaya çıktığı yaş, dil becerisi, aileleri, okulda öğretmen ve arkadaşları ile ilişkileri, iletişim

ortamları birtakım problemlerle karşılaşmalarına neden olmaktadır (Fellinger, Holzinger and Pollard, 2012: 1037-1039).

Mengi (2019: 37-38) işitme engelli bireyler üzerine yaptığı çalışma sonucunda, farklı ekonomik ve kültürel çevrelerden bireylere ulaştığını ve ekonomik olarak yüksek koşullara sahip bireyler ile ailelerinin bu sorunla mücadele etmede daha fazla sorumluluk alarak sorunların üstesinden daha kolay gelebildiklerini tespit etmiştir.

İşitme engelli kişilerin aileleri işitme cihazını ve pillerini alırken maddi problemler yaşamaktadırlar. İşitme engelli bireylere cihaz alındıktan sonra konuşarak iletişime geçilecek olan üç-dört ay içerisinde bireylerin ve ailelerin bu süreç hakkında bilinçsiz olmalarından dolayı da sorunlar yaşanmaktadır (Mengi, 2019: 36).

Günümüzde engelli bireyler maddi, manevi ve sosyo-kültürel pek çok problemle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu problemlerden bazıları iş, istihdamdan kaynaklı fakirlik, barınma, dini mekanlara ulaşım, ibadetlerin öğrenilmesi, ibadetlerin yapılması, manevi destekte yoksunluk, sağlık imkanlarına ulaşım, eğitim ve sosyal yaşamda dışlanmadır (Ünal, 2018: 1461). Tüm bu problemlerle bireyin baş edebilmesi için sağlanacak psikolojik ve sosyal destekle birlikte manevi desteğin de önemli olduğu düşünülmektedir (Bahçekapılı, 2016: 26-28; Kula, 2017: 167; Ünal, 2018: 1475-1476). Birey birtakım sorunlar yaşadığında dini inançları ile sahip olduğu manevi duygu ve düşünceleri bireyin sorunlarıyla başa çıkmasında, yaşamına anlam vermesinde, stres ve sıkıntılarını aşmasında ona önemli katkılar sağlayabilir.

2. Dinî Başa Çıkma

Birey psikolojik ve biyolojik yapısıyla kendisiyle ilgili birtakım sorunlar yaşayabilirken, sosyal bir canlı olduğu için de bir taraftan içinde yaşadığı toplumu etkilerken diğer taraftan da toplumdan etkilenmektedir. İnsanlar sorunlar yaşadıklarında onları psikolojik olarak zarar görmekten koruyan tüm davranışlar psikoloji literatüründe başa çıkma süreci olarak adlandırılmaktadır. İnsanlar yaşamın gerilimlerinden zarar görmemek için üzerlerine gelen güçlere aktif olarak yanıt vermektedirler (Pearlin and Schooler, 1978: 2; Pargament, Feuille and Burdzy, 2011: 51-52; Ayten ve Sağır, 2014: 6). Bireyin kişisel, sosyal ve kutsal amaçlara ulaşmak için çaba sarfettiği

ve sorunlar yaşadığı dönemlerde kutsalla ilgili olumsuz yaşam olaylarını anlama ve bunlarla baş etme yolları ise dini başa çıkma olarak ifade edilmektedir (Pargament and Abu Raiya, 2007: 743).

Engelli bireylerin çektikleri çileler, yaşadıkları sorunlar onların bireysel çöküntülerinden kurtularak yaratıcıya güçlü bir şekilde bağlanmalarına katkı sağlayabilmektedir. Engelli bireyler yaşadıkları zorluklara rağmen mutlu bir yaşamı tercih edebilmektedirler. Engelli bireylerin dini inançları yaşamlarına bir istikrar getirerek hayatla başa çıkmalarına, yaşamı anlamlandırmalarına olumlu katkı sağlamaktadır (Treloar, 2012: 212).

Din, insanların zihniyet yapılarının şekillenmesinde önemli bir fonksiyondur. Engelli bireyler zaman zaman *“Niçin Bir başkası değil de ben? İmtihan ise neden sağlıklı insanlarla eşit değilim? Benim engelim Allah’ın adaletine ters değil mi?”* gibi sorularla engellilik durumlarını sorgulayarak anlamlandırmaya çalışarak çözüm arayışı içerisine girebilmektedir. Bu durumda engelli bireylerin, anlam arayışlarına cevap verecek, yoksunluk duygularını azaltacak önemli unsurlardan biri olan dine müracaat ettikleri de görülmektedir. Çünkü din, kişinin yaşamına bir gaye kazandırarak karşı karşıya kaldığı zorlukları aşmasında bireye güven sunmaktadır (Ünal, 2018: 1466). Diğer taraftan işitme engelli bireyleri Allah’ın bir musibet ya da imtihan aracı olarak ailelerine gönderdiği yönünde toplumda zaman zaman yanlış algılar ortaya çıktığı ve bu algıların işitme engelli kişilerce sorun olarak görüldüğü de anlaşılmaktadır (Mengi, 2019: 36).

Kula (2011: 163) yaptığı araştırma sonucunda engellilerin ve ailelerinin yaşamlarındaki problemleri aşmada ve engelliliklerini kabul etmede Hz. Peygamber’in hayatından *“sabırlı olma, azim ve gayretli davranma, ümidini yitirmeme, yaşanan olayı imtihan olarak görme, şükretme, şefkatli davranma, inancın olumlu etkisi, yaşanan sıkıntıların karşılığında ödülün alınacağı, kolaylaştırıcı olma ve zorlaştırmama”* tutum ve davranışlarını örnek aldıklarını tespit etmiştir. Kur’an ve İslam dininin kaynakları da yaşanan olumsuzluklara karşı kişilerin sabırlı olmaları gerektiğini, sabrın bireyin manevi gelişimine katkıda bulunduğunu ortaya koymakta ve kişinin sorunlarla başa çıkma noktasında Allah’a ibadet etmesini önermektedir (Aflakseir and Coleman, 2011: 46). Dini kaynaklardan hareket edildiğinde pek çok sıkıntının kişinin hiçbir kusuru olmadan yalnızca bir *“imtihan vesilesi”* olarak yaşanabileceği gerçeğiyle

karşılaşılmaktadır. Bundan dolayı yaşanan sorunların nedeni olarak yapılan yanlışların görülmesi ve yaşanan sıkıntıların yanlışların karşılığı olarak verilmiş cezalar şeklinde algılanması doğru değildir. Bu düşünce biçimine göre seçilmiş ve masumiyetleri tescillenmiş, günahlardan uzak tutulmuş peygamberlerin yaşadıkları sıkıntılar, acılar tutarlı bir açıklama olmaz. Dini referanslarla engelliliğe yaklaştığımızda da engelliliğin yapılan suçların karşılığı olduğu yönündeki engelli bireylerin veya yakınlarının düşüncelerinin, günahkarlık ve suçluluk duygularının anlamlı olmadığı ifade edilebilir (Bahadır, 2010:16).

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma işitme engelli lise öğrencilerinin sorunları ve dini başa çıkma yöntemlerini kapsamlı bir değerlendirme ile incelemeyi amaçladığı için “görüşme, gözlem, doküman analizi” gibi veri toplama teknikleri ile gerçekleştirilmiş nitel araştırma yöntemindedir. Nitel araştırmalar çoğu zaman bir amaç doğrultusunda belirlenmiş az sayıda kişiden oluşan katılımcılarla yapılır. Araştırmacının incelediği konuda derinlemesine bilgi elde edebileceği birey, durum ve mekanları tespit etmesi de amaçlı bir seçimin sonucudur. Çünkü bir amaç için belirlenmiş katılımcılar, sorunların çözümleri ile araştırılan olgunun farklı yönleriyle daha iyi anlaşılması yönünden zengin bilgiler sunabilmektedir (Baltacı, 2018: 266; Punch, 2016: 183-185). Keşfedici bir özelliğe sahip olmaları nitel araştırmaların önemli bir özelliğidir ve özellikle az çalışma yapılmış konuların aydınlatılmasında oldukça yararlı ve kullanışlıdır (Karataş, 2017: 72). Az çalışma yapılmış bir konu olan işitme engelli öğrencilerle ilgili yapılan bu çalışmada da araştırma deseni olarak nitel araştırma desenlerinden olgubilim tercih edilmiştir. Çünkü olgubilim deseninde farkında olunmasına rağmen derinlemesine, ayrıntılı bir anlayışa yeteri kadar sahip olunmayan olgulara odaklanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013: 20).

3.1. Çalışma Grubu

Araştırmada Çorum Özel Eğitim Meslek Lisesininin 9., 10., 11. ve 12. sınıflarında öğrenim gören, yaş aralığı 15-19, yaş ortalaması 16,8 olmak üzere 9 erkek ve 2 kız toplam 11 öğrenci ile görüşülmüştür. Katılımcı sayısı 10 öğrenciye ulaştığında cevaplar benzerlik gösterdiği için 11 kişiden oluşan

katılımcı sayısının yeterli olduğu düşünülmüştür. Çalışma öncesinde, “Çorum İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden araştırma izni” ve “Hitit Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu’ndan 30.03.2022 tarih ve 2022/07 karar sayılı Etik Onay” alındıktan sonra okul yönetimi ile iletişime geçilmiş, veli onayı alınarak katılımcılara gerekli açıklamalar yapılmış ve çalışmaya katılımın zorunlu olmadığı özellikle ifade edilmiştir. Öğrencilerin araştırmaya gönüllü katılmaları için hassas davranılmıştır.

Çalışmanın verileri Mayıs-Haziran 2022’de elde edilmiştir. İşitme engelli katılımcıların soyut kavramları düşünme, anlama ve açıklamakta oldukça zorlandıkları için işitme engelli bireylerle gerçekleştirilen araştırmalar zor olmaktadır. Bu nedenle çalışma öncesinde sorular işaret dili uzmanları ile değerlendirilmiş, iki işitme engelli ile pilot çalışma yapılmış ve katılımcıların kolay anlayabilecekleri şekilde düzenlenmiştir. Araştırma etiği ve gizlilik ilkelerine göre çalışmada katılımcıların her biri rumuzlandırılarak, sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1 - Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kodlar	Cinsiyet	Sınıf	Yaş	Ailesinin Yaşadığı il	Ailenin Ekonomik Durumu	İşitme Kaybı Yaşı	Konuşma Durumu	Ailede İşaret Dili Bilen	Öznel Dindarlık Algıları
K1	E	12-Metal	19	Tokat	Orta	0	Çok az	Yok	Çok dindar
K2	E	10 Bilişim	16	Tokat	Düşük	3	Az	Anne, baba, kardeş	Dindar
K3	E	11-Metal	18	Niğde	Düşük	0	Çok az	Yok	Dindar
K4	E	10-Mobilya	16	Kastamonu	Orta	2	Az	Yok	Biraz dindar
K5	E	9-Mobilya	15	Amasya	Orta	0	Yok	Anne, baba, kardeş	Dindar

K6	E	10-Bilgisayar	16	Çorum	Düşük	0	Çok az	Yok	Dindar
K7	E	11-Bilgisayar	18	Amasya	Yüksek	0	Çok az	Anne, kardeş	Biraz dindar
K8	E	10-Bilgisayar	16	Tokat	Düşük	0	Yok	Abla	Dindar
K9	K	12-Yiyecek	18	Çorum	Düşük	0	Çok az	Yok	Çok dindar
K10	E	10-Bilgisayar	16	Çorum	Düşük	0	Çok az	Anne	Dindar
K11	K	11-Yiyecek	17	Çorum	Düşük	0	Yok	Yok	Biraz dindar

3.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın teorik bölümünde engelli ve işitme engelli bireylerin sorunları ve dini başa çıkma yöntemleri üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalar incelenmiştir. Araştırmanın pratik bölümünde ise, nitel araştırma tekniklerinden “Yarı Yapılandırılmış Görüşme (Mülakat)” tekniği ile veriler toplanmıştır. Görüşme tekniği, insanların farklı konularla ilgili düşünce, davranış ve tutumlarının nedenleri ile beraber öğrenilmesine imkân veren, derinlemesine bilgi elde edilmesini sağlayan bir tekniktir (Karasar, 2016: 210-212; Yıldırım ve Şimşek, 2005: 158-159; Arseven, 1993: 120-122).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler ise, araştırmacının görüşme formunu daha önce hazırlayıp, görüşme sırasında farklı sorular ile katılımcının cevaplarını detaylarıyla ortaya koymasını sağlayan bir tekniktir. Katılımcının bazı soruları diğer soruların içerisinde cevapladığı durumlarda araştırmacı daha önce cevaplanan soruları atlayabilmektedir (Ekiz, 2015: 63). Araştırmacıya belirli bir oranda esneklik sağladığı için birçok görüşme “Yarı Yapılandırılmış Görüşme” tekniği ile yapılmaktadır (Karasar, 2016: 213). Araştırma da yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile yapılmıştır. Çalışma öncesinde literatür taraması yapılarak işitme engelli öğrencilerin sorunları belirlenmiş, 2 alan uzmanından görüşler alınarak sorular hazırlanmıştır. Daha sonra bu 2 alan uzmanı ile tekrar görüşülerek hazırlanan sorulara son hali verilmiştir. Çalışmada 11 katılımcıya yarı yapılandırılmış görüşme soruları iki

işaret dili uzmanı tarafından sorulmuş ve katılımcıların cevaplarını araştırmacı yazıya aktarmıştır. Yazıya aktarılan görüşme metni katılımcı öğrencilere okutturularak, yazılı metin için onayları alınmıştır. Görüşmeden önce katılımcılara isimlerinin kaydedilmeyeceği söylenerek elde edilen veriler öğrenci bilgilerine yer vermeden kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların “*cinsiyet, sınıf, yaş, ailenin yaşadığı yer, ekonomik durum, işitme kaybı yaşı, konuşma durumu, ailede işaret dili bilenler ve öznel dindarlık algılarını*” tespit etmek amacıyla “*Kişisel Bilgi Formu*” kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak manuel olarak analiz edilmiştir. Verilerin analizi iki uzman kodlayıcı tarafından yapılmıştır. Araştırmacı ve ikinci kodlayıcı tarafından yapılan kodlamalar karşılaştırılmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini belirlemek için Miles ve Huberman’ın güvenilirlik kat sayısı formülünden yararlanılmıştır. İşitme engelli öğrencilerin sorunları ögesi için .92, dini başa çıkma yöntemleri ögesi için .86 ve genel güvenilirlik için .88 güvenilirlik sonucu elde edilmiştir. Bulgu ve yorumlar bölümünde kodlar ve frekanslara (n) yer verilmiş ve işitme engelli öğrencilerin düşüncelerini olduğu gibi yansıtmak amacıyla tırnak içinde “*aynen alıntılar*” sık sık kullanılmıştır. Öğrencilerden ulaşılan bilgilerin aynen alıntılar biçiminde ilgili başlığa yazılmasının ardından araştırmacı alanyazından yararlanarak ulaşılan bulguları yorumlamıştır.

4. Bulgu ve Yorumlar

4.1. İşitme Engelli Öğrencilerin Yaşadıkları Sorunlar

Katılımcı öğrencilere yaşamlarında karşılaştıkları sorunların neler olduğu, sorunlarıyla nasıl başa çıktıkları ve başa çıkma sürecinde neler yaptıkları sorulmuştur. Bu kapsamda öğrencilerin cevaplarına bakıldığında katılımcılar, cihaz kullanmayı istememe (n= 8), ailenin işitme dili bilmemesi (n= 6), işitme cihazı kullanma eğitimi almama (n= 7), okul dışında rahat iletişim kuramama (n=11), sosyal destek alamama (n= 5), işitme engelinin sosyal izolasyona sebep olması (n= 7), içe dönük olmaları (n= 5), aile içi olumsuz iletişim (n= 6), işitme engelleri nedeniyle yaşamlarının zorlaşması (n= 8), sosyal yaşamda yeteneklerinin zayıf olduğunu hissetme (n= 9), gelecek kaygısı (n= 9), düşük akademik başarı (n= 5), çevre desteği alamadıkları için öfkelenme(n= 4), sevilme ihtiyacı (n= 4), ders kitaplarını anlamakta zorlanma (n= 8) gibi konularda sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Türkiye’de işitme engelinin eğitimi, tanısı ve işitme cihazı temini gibi konularda işitme engelli bireylere hizmet verecek merkezler yeterli olmadığı için işitme engelli bireyler yeterince bu merkezlerden istifade edememektedir. İşitme kaybı tespit edilmiş ve işitme cihazı kullanması gerektiği önerisi almış bireyler uzmanlar tarafından verilecek konuşma ve işitme eğitimlerine ihtiyaç duymaktadır. (Kırman ve Sarı, 2011: 91). Katılımcı öğrenciler cihaz edinseler bile cihazları kullanmak istemediklerini belirtmektedirler. İşitme cihazı kullanımı, konuşma, işitme eğitimi almamaları bunun en önemli nedenlerinden biri olabilir. Ailede işaret dili bilen bireyin olmamasının ve işitme cihazı ile kullanma eğitimi alamamanın işitme engelli bireylerin hayatlarında sorunlara neden olduğunu (K-1) şöyle ifade etmiştir:

“İşitme cihazım bozulduğu için kullanamıyorum. Cihazım olmadan da biraz duyuyorum ama anlayamıyorum ama nasip. Eskiden düydük, televizyon seslerini duyuyordum, gezmem de kolay oluyordu. Duymak çok güzel. 6. Sınıftan sonra hiç duymadım. Ailem işitme cihazı çok pahalı diyor. Babaannemin hasta olması beni çok üzüyor. Annem öldü ve üvey annemle yaşıyorum. Tarla işlerinde çalışıyor ve hayvanlara bakıyorum. Ailemde başka işitme engelli olmadığı için onlarla anlaşamıyorum ve tatilde onların yanına gitmek istemiyorum. Ailemde işaret dili bilen yok. Bir sorunum olduğunda biraz gezerim ve arkadaşlarımla konuşurum. Arkadaşlarımla da bazen ben telefonuma bakarken beni rahatsız ediyorlar, alay ediyorlar ve sinirleniyorum. Bazen arkadaşlarımla beni bazen de ben onları anlamıyorum, o zaman ben sabrediyorum.” (K-1).

Ergenlik ve yetişkinlik döneminde sosyal çevrenin önemi daha da artmaktadır. İşitme engelli bireylerin kendileri gibi işitme engeli olanlarla ilişki kurmaları, onların benlik saygılarına ve sosyal ilişkilerine olumlu katkıda bulunmaktadır (Fellinger, Holzinger and Pollard, 2012: 1039). Öğrenciler okulda çevrelerindeki öğretmen ve öğrencilerle daha rahat iletişim kurduklarını, birbirlerini daha iyi anladıklarını, çoğu zaman sosyal çevrelerinde bulamadıkları iletişim ortamını okulda bulduklarını ve bu nedenle eğitim ortamlarında daha mutlu olduklarını belirtmektedirler. (K-2) ve (K-3) bu durumu şu sözlerle açıklamışlardır:

“Üç yaşında ateşlendikten sonra duyma kaybım oldu. İşitme cihazi-

zıyla duyabiliyorum. İkiz kardeşim var ama onun bir engeli yok. Uyku problemim var, uyuyamıyorum. Tatil dönemlerinde farklı işlerde çalışıyorum, iş beni çok yoruyor. Okul çok iyi, üniversite okumak istiyorum.” (K-2).

“Köyde yaşıyorum. Şeker pancarı ve patates ekeriz, ben de tarlada çalışırım. Hayvanlara da bakıyorum. Çocukken beni aniden gelip bir köpek ısırıldı, köpeklerden çok korkuyorum. Beni en çok ninemin ölmesi üzdü, çok ağladım. Bir bisikletim olmasını çok isterdim. Köyde onunla dolaşırdım. Devlet memuru olmak istiyorum. İki tane çok sevdiğim arkadaşım var tatillerde onlarla geziyorum. Sorunlarımı onlarla paylaşıyorum. Zaman zaman onlar beni anlamıyorlar, ben de buna kızınca gidiyorlar. Çok anlaşamamakta onları seviyorum. Okulda arkadaşlarımla işaret diliyle çok iyi anlaşırız, burada problem yok.” (K-3).

Obuz (2015: 83) işitme engelli lise öğrencileri üzerine yaptığı araştırma neticesinde, öğrencilerin engellerinden kaynaklanan engellenmişlik ve sınırlılık durumlarının aslında atılgnlık eğilimlerinden kaynaklandığını tespit etmiştir. Ayrıca araştırmada işitme engelli lise öğrencilerinin saldırganlık eğilimlerinin toplumun etkisiyle davranışa dönüştüğü belirlenmiştir. Eğitim ve toplum desteği ile olumsuz olan saldırganlığın olumlu atılgnlığa evrilebileceği unutulmamalıdır. Bu durumu (K-4) şöyle sözlerle ortaya koymuştur:

“Babam işçi, annem tekstil fabrikasında çalışıyor. Babam dizinden ameliyat oldu ve çalışmıyor. Çok çabuk ve aşırı sinirlenip krize giriyorum. Okulda çok defa ambulansla acile gönderdiler. Arkadaşlarıma bir şey soruyorum beni dinlemiyorlar, alay ediyorlar. Anlaşamayınca kriz geçiriyorum. Komşumuzun oğlu var. O çok iyi. Bana sahip çıkıyor. Yemek yediriyor, içecek alıyor. Onunla gezdiğimden beri daha iyiyim ve mahallemdeki kötü kişilerle uzaklaştım.” (K-4).

Engelli bireylerin engellilik durumları karşısında farklı tepkiler geliştirebildikleri görülmektedir. Bazıları sinirli, saldırgan davranışlar gösterirken bazıları içine kapanarak kendi kendine vakit geçirmekte, bazıları ise kendilerini karamsarlığa bırakarak hayatı önemsemeyebilmektedirler

(Cüceloğlu, 1993: 279-280). İşitme engelinin ergenlik döneminde bazı bireylerde sosyal izolasyonu artırdığı ve ergen bireyi çevreden uzaklaştırarak daha içedönük yaptığı, yalnızlaştırdığı ifade edilebilir. Bu durumu (K-5) şöyle dile getirmiştir:

“Kulağımdan ameliyat oldum ve kulaklıkla biraz duyuyorum. İki kardeşiz. Annem, babam ve kardeşim de işitme engelli. Babam adliyede memur. Ben sabırlı bir insanım. Yapacağım şeyleri saate bakarak yaparım. Standart bir yaşamım vardır. Aynı masada ve sandalyede yemek yer, aynı yerde oturur ve aynı yerde uyurum. Okul dışında da hiç arkadaşım yok. Beni kimse anlamıyor ve ben de tek mutluyum. Genellikle evde zaman geçiririm. Çay içmeyi, macera filmleri, spor izlemeyi seviyorum.” (K-5).

İşaret dili işitme engelli bireylerin ayırt edici özelliğidir. Birçok işitme engelli birey dilleri üzerindeki damgalamaya karşı bir tepki olarak konuşmanın, dudak okumanın veya işitme cihazlarının değerini ve kullanılışılığını küçümseyebilmektedirler. İşitme engelli bireylerin çoğu işitme engeli hakkında bilgisi ve teması olmayan işiten ailelerde dünyaya gelmektedirler. İşitme engeli olan çocukların etrafı evleri ve mahalleleri işitebilen insanlarla çevrili olsa da okul arkadaşlarının çoğu işitme engellidir. Kendi gibi olanlarla özdeşleşmeye yönelik ortak insan ihtiyacı önce işitme cihazı takanlarla sonra da işaret dili kullanan diğerlerini tanımalarında belirgin olarak görülmektedir (Schlesinger and Meadow, 1972: 3-4). (K-6) ve (K-7) de ailelerinde işitme engelli olmamasının birtakım sorunlar ortaya çıkardığını, aile bireyleri ile yaşanan iletişim engelinin yaşamlarını zorlaştırdığını belirtmişlerdir:

“Babam öldü ve annem tekrar evlendi. Ben ve kardeşim dedemin yanında yaşıyoruz. Dedem emekli ve parası olmadığı için bana para veremiyor. Ailede tek işitme engellyim. Kulağımdan ameliyat olduktan sonra biraz duymaya başladım ama pil azalınca çok ses oluyor ve bu ses beynimi ağrıtıyor. Sürekli pil takmak zor. Okulum evimden daha rahat. Derlerde çok zorlanıyorum. Okurken sürekli kafam karışıyor ve okuduklarımı çabuk unutuyorum. Hayatı küçük bir alanda yaşıyorum, yarını düşünemiyorum, şimdi ne yaşıyorsam o kadar. Yurtta bir başkanımız var. O bize birçok konuda bilgi

veriyor. Uyuşturucu, sigara ve alkol gibi kötü alışkanlıklara yaklaşmamamızı söylüyor.” (K-6).

“Dört kardeşiz ve tek erkek benim. Kız kardeşimin biri daha işitme engelli. Babamla çok iyi anlaşamıyorum. Birlikte olduğumuzda beni çok sinirlendiriyor, söylemek istediklerimi hiç anlamıyor, beni anlamaya çalışmıyor ve sürekli benden bir şeyler yapmamı istiyor. Ben de bazen onun yanından kaçıyorum, onunla çalışmak çok stresli oluyor. Annem ve işitme engelli kız kardeşimle çay içiyoruz, sohbet ediyoruz, televizyon izliyoruz ve güzel vakit geçiyor.” (K-7).

Engelli bireylerin sosyal yaşama katılmasında ve uyum içerisinde yaşamasında ailelerine önemli roller düşmektedir. Aileler çocuklarını saklamamalı, onları arkadaşlarının ve sosyal yaşam alanlarının içerisine mümkün olduğu kadar çıkarmak için gayret etmelidirler. Sosyal yaşama katılan bireyler görerek ve yaşantılayarak öğrenme imkânı bulurlar. Aileler burada diğer insanların olumsuz tutum ve davranışlarından endişe duydukları için bu tarz bir tutum geliştirebilmektedirler (Efe, 2006: 177-178). Engelli bireyler bağımsız davranış geliştiremedikleri için sosyal yaşamdan uzaklaşabilmekte ve bu durum bireyin sosyal yaşamdaki yeteneklerini zayıflatarak onun mutsuz hissetmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle engelli birey ilişki kurma ve ilişkilerini sağlıklı geliştirme noktasında kayda değer sıkıntılar yaşayabilmektedir. Bu durumu (K-8) şöyle açıklamıştır:

“Dört kardeşiz, bir kardeşim öldü. Ablam öğretmen ve evlendi. Ailem işaret dili bilmediği için çok iyi anlaşamıyoruz. Eniştem doktor, ablamla ikisi işaret dili bildikleri için iyi anlaşılıyor. Kötü olduğunu biliyorum ama bazen biraz şımarıyorum. Çok sinirlendiğimde telefonda oyun oynamak ya da arkadaşlarımla futbol oynamak veya izlemek beni rahatlatıyor. Ailem benim gezmeme izin vermiyorlar. Sen kaybolursun diyerek hiçbir şey yapmama izin vermiyorlar, beni hep yanlarında görmek istiyorlar. Onlar beni korumak istiyorlar ama ben mutlu değilim. Sigara içmiştim ama artık içmiyorum. Diğer ülkelerde konuştuğum işitme engelliler de var. Onlarla çok rahat anlaşabiliyorum. İşitme cihazım vardı. Çok ses yaptığı için sinirlenip kırdım. Birgün araba ayağıma bastı, se-

sini duymamıştım arabanın ve arkadaşım kurtardı.” (K-8).

Dil, yüksek zihinsel süreçlerde anahtar bir role sahiptir. İşitme engelli bireyler işiten insanlara göre soyut düşünme, okuma, yazma, hafızada tutma ve iletişimde güçlük yaşamaktadırlar (Kolibiki, 2014: 401). (K-9) okuduğu ders kitaplarını anlamaka zorlandığını, kitapların görsel materyallerle desteklenen kısımlarını daha iyi anladığını ve derslerinde başarısız hissetmesinin kendinde gelecek kaygısı oluşturduğunu şöyle belirtmiştir:

“Babam inşaat işçisi. Kulaklıkla biraz duyabiliyor ve konuşabiliyorum. Ailemde tek işitme engelli benim. Babaannemi kaybettim ve onu çok özliyorum. Çok fazla migren ağrılarım var. Bazen uykuya uyuyamıyorum. Derslerde çok zorlanıyorum. Ders kitaplarını okuyorum ama anlayamıyorum. Görseller olursa daha iyi anlıyorum. Sınav kazanmak ve işe girmek zor o yüzden ben kurada kazanmak istiyorum. Güzel işim olursa hayatımın güzel olacağını düşünüyorum. Bana biri hediye verdiğinde çok sevinirim. Bir arkadaşım aradığında ve arkadaşlarımla gezdiğimde çok mutlu oluyorum. Bir de ev işi yaparken mutlu oluyorum.” (K-9).

Engelli bireyler engellilik durumları nedeniyle sosyal çevrelerinden soyutlanabilmekte, çevrelerine yabancılaşabilmekte ve sosyal hayata uyum sağlamakta sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bireyin engel durumu akran gruplarına katılmaya engel olabilmektedir. Engelleri nedeniyle sosyal yaşamdan uzaklaşmaları onların içlerine daha da kapanmalarına, toplum ile yabancılaşmalarına neden olabilmektedir (Bahçekapılı, 2016: 34). İşitme engelli ergen bireylerin sosyal ilişkilerinin zayıfladığını, çevrelerindeki olayları, kişileri izleme, dinleme gibi pasif aktiviteler gerçekleştirdiklerini, sevilme ihtiyacı hissettiklerini ve bu ihtiyaçları çevreleri tarafından karşılandığında mutlu hissettiklerini (K-11) şu sözlerle ifade etmiştir:

“Babam inşaat işçisi ve maddi sorunlarımız var. İşitme cihazım yok, alamadık. Ailemde işaret dili bilen yok, sürekli evdeyim. Çok arkadaşım olsun istedim ama sadece iki arkadaşım var. Dışarıya annem olmadan çıkamıyorum. Dışarda gezen insanları görünce üzülüyorum. Annem de hasta ve ben çok üzülüyorum. İnternette takip ediyorum. Sosyal medyada tanıdığım, takip ettiğim, öğrendiğim insanlar var. Çevremde insanlar beni sevdiğinde mutlu oluyo-

rum." (K-11).

Görüşme için gittiğimiz saha araştırmasında öğretmenler odasında beklerken işitme engelli öğrencilerden biri yanımıza gelerek bilgisayarı kullanmak için izin istemiştir. Bilgisayarı açan öğrenciyi araştırmacı gözlemlerken, öğrencinin İngilizce bir programı bilgisayara kurduğu ve daha sonra kurduğu bu programla sosyal medya hesabına giriş yaptığı gözlemlenmiştir. Okulda MEB interneti bulunmaktadır ve bu internet bağlantısı sosyal medya kullanımına izin vermemektedir. Öğrenci kurduğu programla bu engeli aşip sosyal medya hesabına giriş yapmıştır. Bir süre sonra bu programı bilgisayardan silip, bilgisayarı kapatıp çıkmıştır. Aynı öğrenci aradan biraz zaman geçtikten sonra tekrar gelmiş ve bir ödevi için araştırmacıdan yardım istemiştir. Öğrenci haftanın günleri yan başlığına ne yazması gerektiğini sormuştur. Araştırmacı haftanın ilk gününü öğrencinin defterine yazdığına öğrenci mutlu olmuş ve diğer günleri kendi yazarak teşekkür edip odadan ayrılmıştır. Burada aynı öğrenci farklı bir dilde yazılan programı bilgisayara kurarak sosyal medya kullanmasına rağmen haftanın günlerini sorabilmektedir. Katılımcılar öğrenmelerinde kullanılan görsel öğrenmelerin olumlu etkilerini dile getirmişlerdir. Gördükleri şeyleri daha kolay öğrenmekte ve daha uzun süre hafızalarında tutmaktadırlar. Bu nedenle onlara sunulan eğitimde görsel, görüntülü yayınlara daha fazla ağırlık verilmelidir.

4.2. İşitme Engelli Öğrencilerin Kullandıkları Dinî Başa Çıkma Yolları

İşitme engelli öğrencilere sorunlar yaşadıklarında Allah'tan yardım isteyip istemedikleri, dini inançlarından yardım alıp almadıkları, yardım isteyenlerin Allah'tan nasıl yardım istedikleri, ne tür dileklerde buldukları ve inanç, ibadet, dualarının hayatlarına etkilerinin nasıl olduğu sorulmuştur. Sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde dini başa çıkma yöntemleri konusunda katılımcılar, işitme engelini sınav olarak görme (n= 10), sorun yaşadıklarında Allah ile iletişim kurma (n= 8), rahatlamak için dua etme (n= 7), dini inancın engelliliğe bakışta olumlu etkisinin olması (n= 7), dini inancın engelliliğe isyan değil sınav olarak bakılmasında etkili olması (n= 10), sorunlarla başa çıkmada manevi mekanların olumlu etkisi (n= 6), dini görevleri yerine getirmenin verdiği huzur (n= 6), dini bakış açısının sağladığı

tatmin (n= 7), din görevlileri, cami cemaatleri ve vakıfların olumlu yaklaşımları (n= 5), başa çıkma sürecinde Allah ile kurulan bağ ile rahatlama hissini yaşamaları (n= 11) gibi konuları sıklıkla ifade etmişlerdir.

Din, kişinin kendisini ve çevresini anlaması ile birlikte bir yaşam felsefesi geliştirmesinde bireye bazı bilgiler vermektedir. Bu sebeple engelli bireyler, dinin sunduğu olumlu katkılardan faydalanmak ve dini öğrenmek amacıyla kendilerine sunulacak tebliğ hizmetinden faydalanmak isteyebilmektedirler. Yapılacak bu tebliğ hizmetlerinde onların psikolojileri göz ardı edilmemeli, dini sorumlulukları öğretilirken engelli bireylerin faydalanabileceği yazılı, görsel imkanlar kullanılmalıdır (Kula, 2004: 17). Yapılan ibadetlerin işitme engelli öğrencilerin iyi oluşları üzerinde pozitif etkisinin olduğunu ve işitme engelini kendileri için bir sınav olarak görerek bu duruma sabretmeleri gerektiğini (K-1) şöyle açıklamıştır:

"Okulumuzun yurdunda değerler eğitimi dersleri verildi. Birlikte cemaatle namaz kıldık. Bu eğitimlerden önce ben namaz kılmıyordum şimdi vakit namazlarımı kılıyorum. Namaz surelerini içimden okuyabiliyorum. Allah'ım hayatım çok zor, hayatımı kolaylaştır. Bir işe girerek ev sahibi olmamı, paramı kendim kazanmamı ve evlenmemi nasip et diye dua ediyorum. Namaz kılınca mutlu oluyorum. Ben duymayı ve konuşmayı çok istiyorum ama beni işitme engelli olarak dünyaya gönderdi, bu benim sınavım, sabretmem gerektiğini biliyorum." (K-1).

Birey dua ederken Allah ile iletişime girmekte yaşadığı sorunlar nedeniyle karşı karşıya kaldığı engellemeleri kaldırması için Allah'tan yardım dilemektedir. Engelli bireyler de sosyal yaşamlarında karşı karşıya kaldıkları zor durumların ortadan kalkması ve ruhsal olarak rahatlamak için dua etmektedirler. Okul yurdunda verilen değerler eğitiminin işitme engelli öğrencilerin dini yaşantılarında etkili olduğu da görülmektedir.

Engelli bireyler inançlarından destek aldıklarında engel durumlarına beklendiği şekilde sabrederek kurtulma isteğini Yaratıcı'ya yöneltir, görevini yerine getirmekten mutlu olur ve Yaratıcı'nın mükafaatının gerçekleşmesini umut edip önemli ölçüde tatmin olur (Bahadır, 2010:17). Dini inancın işitme engelli bireylerin engellilik kavramına bakışlarını pozitif yönde etkilediği ve

işitme engelinden kaynaklı sorunların aşılmasında olumlu katkısının olduğu görülmektedir. Bu durumu (K-2) şu cümlelerle ifade etmiştir:

*“Allah’a inanıyorum, çok seviyorum. Vakit namazlarını bazen kı-
lıyorum. Cuma namazına her zaman giderim. Kur’an da okuyo-
rum. Kötü bir olay olduğunda çok dua ederim. Ailemin başına kö-
tü bir şey gelmesin diye sürekli dua ederim. Dua etmenin bana çok
faydası var. Beni çok rahatlatıyor. Duymamam bana Allah’tan ge-
len bir şey olduğu için buna yapacak bir şeyim yok biliyorum, kız-
mıyorum ve sabretmem gerektiğini düşünüyorum.” (K-2).*

Engellerini kabul ederek kimlikleri ile özdeşleştiren işitme engelli ergen bireylerin akademik başarıda, sosyal yaşama uyum sağlamada ve algılanan aile kabulünde daha başarılı oldukları görülmektedir (Weinberg and Sterritt, 1986: 99-100). Allah’a duyulan sevginin ve dini inancın işitme engelli bireylerin engellilik kavramına bakışını etkilediğini, engelliliğe isyan etmeden sınav olarak değerlendirmelerine destek sağladığını (K-3) şöyle açıklamıştır:

*“Siz konuşuyorsunuz ben konuşamıyorum ama ben isyan etmiyo-
rum. Neden ben konuşamıyorum demiyorum. Allah’ı çok seviyo-
rum, sevabım çok olsun ve cennete gireyim istiyorum. Sureleri ez-
bere biliyorum ve cemaatle namaz kılmayı çok seviyorum. Teravih
namazları çok güzel. Anne babamı ve beni affet diye dua ediyorum.
Onlardan ayrı kalmak istemiyorum.” (K-3).*

Din ve ibadet mekanları engelliler için çok önemli fonksiyonları yerine getirebilmektedir. İbadet edilen resmî kurumlar ibadet etme yanında bireye problemlerinden kısmen de olsa arınarak rahatlama imkânı sunan mekanlardır. Din, bireyin engelini kabullenmesinde, içselleştirmesinde ve engel durumundan kaynaklanan problemlerin çözümünde başvurduğu önemli bir destek olabilmekte, engelli bireyin yaptığı ibadetler, dualar onların rahatlama için bir vesile olabilmektedir (Efe, 2006: 191-194). Her bireyin hayatında birtakım zorluklar yaşadığı ve Allah’ın kişinin davranışlarının en güzelini yapma kabiliyetini sınamasıyla birlikte yaşamın kaidelerini doğru şekilde yerine getirmeyi öğrenmesi ve buna benzer durumda olanlara da yardımcı olması için bireyleri farklı durumlarla karşılaştırdığı ifade edilebilir (Kula, 2017: 167). (K-5) yaşamının bir döneminde kendisinin neden işitme

engelli olduğunu sorguladığını ancak daha sonra bu durumu kabullendiğini şöyle ortaya koymuştur:

“Sadece Cuma namazı kılıyorum. Çalışırken ustam gitmiyor ama ben gidiyorum. Camide yüzüm gülüyor ve daha mutlu oluyorum. Daha önce neden ben duymuyorum, benim suçum ne diye çok sorguladım ama artık hiç sorgulamıyorum, buna razıyım. Bu benim kaderim. Kaderime razıyım. Hayırlısı olsun diyorum.” (K-5).

Bireyler yaşantılarında dini başa çıkma yöntemlerine çok sık başvurumaktadırlar. Yaşanılan olaylara olumsuz yükleme yapılmaması, olayın kabul edilmesi ve çözüme kavuşturulmaya çalışılması sorunların çözüm sürecini hızlandırmaktadır. Dini başa çıkmada dua, ahiret inancı ve sabır en çok kullanılan başa çıkma davranışlarıdır (Eryücel, 2013: 267). Umutlu insanların geleceğe iyimser bakmakla birlikte umutlarının gerçekleşmesi için sabredebilen, yaşamın zorluklarıyla mücadele azmini kaybetmeyen, şer görünen durumlar içerisindeki hayrı görmeye çalışıp, direnme gücünü kaybetmeyen bir kişilik özelliğine sahip oldukları ifade edilebilir. Başa çıkma kaynaklarından biri olan dine başvuran kişi, Allah’tan umut kesmeyerek olumlu bir gelecek beklentisi ile sabrederek yaşamını devam ettirir (Doğan, 2016: 3216). (K-6) Allah’a sevgisini dile getirerek, engellilik durumunu bir sınav olarak gördüğünü, bu duruma rıza gösterdiğini ve olumsuz koşullarda sahip olduğu bu düşüncelerin yaşamına olumlu etki ettiğini belirtmiştir:

“İşitememem ve konuşamamam benim bir sınavım ve ben Allah’a bağlıyım. Bu hediye, sınav. Kimse beni anlamıyor, zor ve sinirlenmek de kötü ama Allah’ı çok seviyorum. Kaderime razıyım. Kabullenmesem ne yapabilirim? Beni zengin etmesi ve kardeşlerime bakabilmem için Allah’tan zenginlik istiyorum. Babam öldüğü için onu özliyorum, görmeyi çok istiyorum ve affetmesi, cennette bizi babamla beraber buluşturması için Allah’a dua ediyorum.” (K-6).

Katılımcıların ifadelerine göre engellilere yönelik çalışan vakıfların yaptığı nitelikli çalışmaların da engelli bireylerin dini yaşamlarına olumlu katkı yapabildiği görülmektedir. (K-8) katıldığı grup faaliyetleriyle birlikte yaşamında dini farkındalığının arttığını, olumlu davranışlara yöneldiğini ve kendine güven duyduğunu belirtmiştir:

“Üniversite okumak, bir işe girmek ve evlenmek istiyorum. Vakfa gidip geliyorum. Orada bana namazda okuyacağım sureleri öğrettiler. Vakıfta işitme engelli hoca var ve bize dini konularda bilgi veriyor. Ailem ve abimin borçlarının bitmesi için dua ediyorum. Nasipse cennet istiyorum. Vakfa gittiğimden beri namaz kılıyorum, arkadaşlarımla camiye gidiyorum. Engelliyim diye asla Allah’a isyanım olmadı. Bu benim sınavım. Ben arkadaşlarıma şaka yapıyordum onlar da kızılıyordu. Öğretmenim günah olduğunu anlattı. Günah istemiyorum. Artık kimseyle alay etmiyorum. Okulda hepimiz aynıyız, kendime güvenim var.” (K-8).

Kişî sorunların Allah’tan geldiğini düşünüp yaşadığı stresi yönetmeye çalışabilir. Dini başa çıkmada bireyin Allah’ta aradığı destek en etkili destektir. Kader inancı da dini başa çıkmada etkili diğer bir destektir. Kader düşüncesi, psikoterapik işlevselliğe sahip olarak tevekkülü, ümit etmeyi, zor dönemlerde Allah’a sığınmayı ve Allah’tan gelene rıza göstermeyi içeren bir vakıdır (Karakaş ve Koç, 2014: 584). Yaşamında bir problemle karşı karşıya kalan dini bakış açısı geliştirmiş birey, problemlerini dini alanla ilişkilendirerek sabır, tevekkül ve imtihan olduğu düşüncesiyle ibadetlerini yaparak, Allah’a yönelerek birtakım dini davranış ve tutumlar ortaya koyabilmektedir (Ayten ve Yıldız, 2016: 283). Dini görevleri yerine getirmek bireye huzur ve tatmin sağlayabilmektedir. Dua, ibadet, zikir gibi dini ritüeller ile birlikte Allah ile kurulan ilişki bireyde bir değerlilik duygusu oluşturmaktadır. Allah ile ilişki ve iletişim içinde olmak, dünyada hiçbir şeyin sağlayamadığı sonsuz bir tatmin kaynağı olmaktadır (Hökelekli, 2010: 68). Bu durumu (K-9) şöyle ifade etmiştir:

“Problemlerim olduğunda Allah ile konuşurum, Allah, Allah der sabrederim. Bu benim kaderim. Bu hayat böyle benim için. Namazlarımı her zaman kılarım, oruçlarımı tutarım. Altı tane sure biliyorum. Kur’an da okuyorum. Ailemi ve beni hastalıklardan koruması için Allah’a dua ederim. Dua ettiğimde çok rahatlıyorum. Allah’tan istemeyi seviyorum, çok güzel.” (K-9).

Camide farklı statüden insanların omuz omuza birlikte aynı safta namaz kılmaları, bireyin Allah huzurunda tüm insanların eşit olduğunu görmesine, algılamasına ve aşağılık duygusuna kapılmamasına imkân sağlar (Peker, 2015:

120). Katılımcı işitme engelli öğrenciler birlikte Cuma namazı kılmak için camiye gittiklerini ve öğretmenlerinin hutbeyi işaret diliyle kendilerine sunduğunu, cemaat ve din görevlilerinin kendilerine olumlu yaklaşıklarını belirtmektedirler. Birlikte camiye gidilmesinin işitme engelli öğrencilere dini bir destek sağladığını ve bu desteğin onların anlam dünyasına önemli bir katkı sunduğunu (K-10) şöyle açıklamıştır:

“Çok az Kur’an biliyorum. Namaz surelerini biliyorum, unutsam tekrar okuyup öğreniyorum. Cuma namazlarına gidiyorum. Camide tanıdığım insanlar var, selam ile nasılsın diye el sıkışıyoruz. Öğretmenimiz hocanın anlattıklarını işaret dili ile bize anlatıyor. Allah bunu bana imtihan olarak verdiğini biliyorum. Ailem için ve başka bir hastalığım olmaması için dua ediyorum.” (K-10).

İşitme engelli öğrencilerin başa çıkma sürecinde Allah’tan neler istedikleri değerlendirildiğinde, *“bir meslek sahibi olmak, evlenmek, ailelerinin sağlıklı olması”* için yardım istedikleri görülmüştür. Bu nedenle sorunlarıyla başa çıkmada en çok başvurdukları dini uygulamanın dua olduğu görülmektedir. Ayrıca daha ailede hastalık olmadan bunun olmaması için dua etmeleri de dikkat çekicidir. Aile bireylerinden destek aldıkları için aile bireyleri hastalandığında bu desteğin kaybolup mutsuz olabileceklerini düşünmekte ve bu nedenle hastalık olmaması için dua etmektedirler. İşitme engelli öğrenciler dua ettiklerinde rahatladıklarını belirtmektedirler. İşitme engelli bireylerin yerine getirdikleri ibadetlerin kendilerine manevi sosyal destek sağlayarak engel durumlarının hafiflemesinde etkili olduğu söylenebilir.

Katılımcıların tamamı Ramazan ayı içerisinde oruçlarını eksiksiz bir şekilde tuttıklarını belirtmektedirler. Burada işitme engelli öğrenciler açısından içinde yaşadıkları çevrenin ve dini kültürün etkisinin önemli olduğu ifade edilebilir.

Katılımcıların işitme engeli durumlarının onların yaşamlarını önemli oranda etkilediği, birtakım sorunlar yaşamalarına neden olduğu, işitme engelli öğrencilerin yaşam sorunlarıyla başa çıkmada dini başa çıkma yöntemlerine sıkça başvurdukları ve kullandıkları bu yöntemlerin kendilerini daha iyi hissettirdiği görülmektedir.

Sonuç

Bu araştırma işitme engelli lise öğrencilerinin sorunlarına ve sorunlarını çözerken başvurdukları dini başa çıkma yollarına odaklanmaktadır. İşitme engelli katılımcıların hayat mücadelelerinde, yaşadıkları sorunlarla başa çıkmalarında bir taraftan yaratıcıya olan inançlarının yaşantılarına pozitif etki ettiği görülmekle birlikte diğer taraftan daha güçlü bir inançla yaratıcıya güven duymalarına katkı sunduğu görülmektedir. Engelleri nedeniyle yaşadıkları zorluklara rağmen işitme engelli bireylerin huzurlu ve mutlu bir hayatı tercih ettikleri ve sorunlarıyla başa çıkmalarında bu manevi desteğin yaşamlarına olumlu etki ettiği, hayata olumlu yaklaşımlarına, yaşama anlamlandırmalarına katkı sağladığı ifade edilebilir.

İşitme engelli öğrencilerin sorunlarını ve beklentilerini paylaşmakta istekli oldukları ve dinin onların düşünce, duygu ve davranışlarında önemli bir etkisinin olduğu, sorunlarıyla başa çıkarken dua, ibadet ve Allah'a duyulan güven gibi dini başa çıkma yöntemlerine de başvurdukları görülmüştür. Ayrıca öğrenciler, işitme engeli nedeniyle yaşadıkları problemleri kabullenerek sabır gösterdiklerini, çevrelerinden görecekları her türlü desteğe açık olduklarını, şikâyet etmediklerini, algıladıkları sosyal desteklerle mutlu ve huzurlu hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Hangi sebeple ortaya çıkarsa çıksın engelliliğin bireysel bir sorun olması yanında aynı zamanda toplumsal bir sorun olduğu da görülmektedir. Her sağlıklı bireyin de engelli olma potansiyeline sahip olduğu değerlendirildiğinde sorunların aşılması yalnızca engelli bireylerin sorunu değil, aynı zamanda toplumun da sorunu olması dolayısıyla toplumsal bir çabanın zorunlu olduğu düşünülmektedir. Şüphesiz bu bağlamda din, bir taraftan teorik ve pratik referansları diğer taraftan da insanları rahatlatacak telafi sistemlerini sunmaktadır. Engelli bireylerin yaşantılarında biyo-psiko-sosyal imkanların yetersiz kalması durumunda bunlara ek olarak dini başa çıkma yöntemlerinin de dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir (Bahadır, 2010:23).

İşitme engelli bireylere çevrelerindeki insanlar destek olmaya çalışırlar ve sevgi ile yaklaşırlarsa işitme engeli olan bireylerin kendilerini özel hissettikleri ve mutlu oldukları görülmektedir. Hatta biraz duyan ve konuşan öğrenciler

bile bu durumdan mutlu oldukları için konuşmalarını ilerletmek istememekte bu özel durumu kabullenerek yaşamaya alışmaktadırlar. Bankada ya da farklı bir kurumda öncelik verilmeleri kendilerini iyi hissettirmektedir. Toplumun engelli bireylere bakış açısı onların hayatını önemli oranda etkilemektedir. Bu nedenle engelli bireylere yönelik toplumsal bilinç geliştirilerek, engelleri aşmalarında çok yönlü destek sağlanmalıdır.

İşitme engelli bireyler için hayatın zorluğunun sadece engellerinde olmadığı, onların engel durumlarını kabul ettikleri görülmekle birlikte onlar için asıl engelin toplumdaki bireylerle yaşanan iletişim sorunları olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal medyayı aktif olarak kullandıkları görülmektedir. Farklı şehirlerden tanıştıkları işitme engelli bireylerle iletişim kurmakta ve birçok konuda bilgi alışverişinde bulunmaktadırlar. Sosyal medya engelli bireylerin sosyalleşmesine destek sağlamaktadır.

İşitme engelli ergenlerin dini alanda sosyalleşmelerine de imkân tanınmalıdır. Camilerdeki irşad sohbetlerine katılmaları, ibadetleri diğer insanlarla yapmaları ve dini alanda sosyalleşmeleri sağlanmalıdır. Bunun için de işitme engellilere destek olacak işaret dili bilen bireylerin bu çalışmalarda yer alması gerekmektedir. İşitme engelli öğrencilere verilecek psikolojik ve sosyal destek yanında öğrencilerin kendilerinin istemesi halinde sağlanacak dini desteğin ve manevi danışmanlık desteğinin sunulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Dini bilgiler sunulurken de yazılı, görsel, görüntülü yayınlardan, bilgisayar programlarından, sosyal medyadan ve internetten de yararlanılabilir. Ayrıca öğrencilerin cihaz kullanmalarını sağlayacak eğitimler verilerek, onları bu konuda destekleyen etkinlikler de yapılmalıdır.

İşitme engelli bireylerin neden başkası değil de kendilerinin engelli olduklarını sorguladıkları görülmektedir. Bu nedenle engelli bireylerin engelliliklerinin anlamını ve niçin engelli olduklarını tespit eden dini bilgiler onlara sunulmalıdır. Engelli olmanın asla Allah'tan bir ceza olmadığı, ebeveynlerinin günahının yüklenilmesiyle de ilişkili olmadığı dini literatürle anlatılmalıdır. Engelli bireylerin ruh sağlıklarını koruyabilmeleri, yaşadıkları sorunlarla başa çıkabilmeleri için gerekli eğitimlerin verilmesi önem arz etmektedir. Bu eğitimler verilirken yaşantıların ve problemlerin dini yönü ihmal edilmemelidir. Özel Eğitim Meslek Liselerinde verilen din eğitiminde

başa çıkma ve dini başa çıkma konuları müfredatta yer almalı ve müfredat hazırlanmasında özellikle din psikolojisi alanında gerçekleştirilen araştırmalardan istifade edilmelidir.

Kaynakça

- Aflakseir, A. & Coleman, P.G. "Initial Development Of The Iranian Religious Coping Scale". *Journal of Muslim Mental Health*, 6(1) (2011), 44-61.
- Akdaş F., Belgin, E., Çiprut, A., Derinsu, U., Demirel, B. Ertürk B.B., ... Öztürk, B. *Yenidoğan İşitme Taraması Eğitim Kitabı*. Ankara: Başbakanlık Özürlülük İdaresi Başkanlığı Yayını, 2006.
- Akfırat, F. Ö. "Yaratıcı Dramanın İşitme Engellilerin Sosyal Becerilerinin Gelişimine Etkisi". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(1) (2004), 9-22.
- Arseven, A. D. *Alan Araştırma Yöntemi (İlkeler, Teknikler, Örnekler)*. Ankara: Gül Yayınevi, 1993.
- Arslan, H. ve Altıntaş, G. "Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımını Arttırarak Toplumla Kaynaşmalarını Sağlamayı Hedefleyen Bir Model Önerisi". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2) (2014), 165-186.
- Ayten, A. ve Sağır, Z. "Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (2014), 5-18.
- Ayten, A. ve Yıldız, R. "Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dinî Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(1) (2016), 281-308.
- Bahadır, A. "Psiko-Sosyal Bir Sorun Olarak Engelliliği Anlamlandırmada Dinî Referanslar ve Pratik Yansımaları". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 10(2) (2010), 9-25.
- Bahçekapılı, M. "Biyopsikososyal Açından Dinin Engellilik Ve Farklı Sağlık Problemleri Üzerindeki Etsisi". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016), 19-44.

- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Burcu, E. "Engelli Gençlik ve Sosyal Riskler". *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 1(2) (2013), 30-45.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2013.
- Certel, H. "Din Psikolojisi Açısından Engelliler ve Din". *Tabula Rasa*, 5(13) (2005), 253-260.
- Cüceloğlu, D. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Deliveli, K. "A Qualitative Research About The Evaluation Of The Educational Services Offered To Hearing-Impaired Students". *SDU International Journal of Educational Studies*, 7(1) (2020), 26-44.
- Doğan, M. "Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynler İle Sağlıklı Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Dinî Başa Çıkma, Umut ve Sabır Düzeylerinin Karşılaştırılması". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8) (2016), 3214-3245.
- Efe, A. "Engelli Çocuk ve Ailelerinin Sorunlarının Belirlenmesi ve Bunların Çözümünde Dinin Rolü (Isparta Spastik Çocuklar Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi Örneği)". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2006), 169-198.
- Ekim, A. ve Ocakçı, A. F. "8-12 Yaş Arası İşitme Engelli Çocuklarda Yaşam Kalitesi". *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(1) (2012), 17-23.
- Ekiz, D. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.
- Eryücel, S. "Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23) (2013), 251-271.
- Fellinger, J., Holzinger, D. and Pollard, R. "Mental Health Of Deaf People". *The Lancet*, 379(9820) (2012), 1037-1044.
- Hökelekli, H. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2010.

- Hökelekli, H. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Karaca, F. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2015.
- Karakaş, A.C. ve Koç, M. "Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(3) (2014), 569-590.
- Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2016.
- Karataş, Z. "Sosyal Bilim Araştırmalarında Paradigma Değişimi: Nitel Yaklaşımın Yükselişi". *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1) (2017), 68-86.
- Kırman, A. ve Sarı, H. Y. "İşitme Engelli Çocuk ve Adölesanların Sağlık Durumları". *Güncel Pediatri*, 9(3) (2011), 85-92.
- Kolibiki, H. M. "A Study Of Emotional Relationships Among Deaf Adolescents". *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 114 (2014), 399-402.
- Kula, N. "Engellilere Verilecek Tebliğ ve İrsad Hizmeti". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(1) (2004), 17-45.
- Kula, N. "Engelli Birey ve Ailelerinin Yaşantılarında Hz. Muhammed'in Örneği (Çorum Örneği)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(3) (2011), 163-194.
- Kula, N. "Engelli Gençlerin Gelişim Özellikleri ve Din - Ahlak Eğitimi". *Turkish Studies*, 12(20) (2017), 167-182.
- Mengi, A. "Van İşitme Engelliler Derneği'nin Temel Sorun ve Beklentileri Açısından İncelenmesi". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2019), 19-40.
- Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi İşitme Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı. (2008). (2022, 09, 05). <https://orgm.meb.gov.tr/>.
- Pargament, K. I. and Abu Raiya, H. "A Decade of Research on The Psychology of Religion and Coping: Things We Assumed and Lessons We Learned". *Psyke & Logos*, 28(2) (2007), 742-766.

- Pargament K., Feuille M. and Burdzy, D. "The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping". *Religions*, 2(1) (2011), 51-76.
- Pearlin, L. I. and Schooler, C. "The Structure of Coping". *Journal of Health and Social Behavior*, 19(1) (1978), 2-21.
- Peker, H. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.
- Punch, K.F. *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. D. Bayrak, H. Bader Arslan, Z. Akyüz (Çevirenler). Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016.
- Schlesinger, H. S. and Meadow, K. P. *Sound And Sign; Childhood Deafness And Mental Health*. Berkeley: University of California Press, 1972.
- Treloar, Linda L. "Engellilik, Dini İnançlar ve Kilise: Engelli Yetişkinlerin ve Aile Bireylerinin Deneyimleri". M. Bahçekapılı (Çev.). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (2012), 211-230.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2022, 08, 29). *Engelli*. <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2011). (2022, 08, 30). "Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması", 2010. <https://data.tuik.gov.tr/>.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2020). (2023, 05, 24). "Türkiye Sağlık Araştırması", 2019. <https://data.tuik.gov.tr/>.
- Usta, M. "Özel Eğitim Gerektiren Birey, Aile ve Din Eğitimi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 20 (2009), 75-110.
- Ünal, V. "Engellilerin Engelliliğe Bakışı ve Dine Yaklaşımları". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(3) (2018), 1457-1482.
- Weinberg, N. and Sterritt, M. "Disability And Identity: A Study Of Identity Patterns in Adolescents With Hearing Impairments". *Rehabilitation Psychology*, 31(2) (1986), 95-102.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2005.

Yılmaz, İ. ve Kahraman, B. "İşitme Engelli Bireyler İle Ailelerinin Gündelik Yaşam Sorunlarının ve Stratejilerinin İncelenmesi". *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(1) (2023), 29-47.